

Włodzimierz Appel*

Przesłanie Seikilosa

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2018.043>

Ponieważ Dostojny Jubilat objął Swymi zainteresowaniami także antyk, chciałbym ofiarować Mu ten drobiazg z wyrazami mego głębokiego szacunku, sąsiedzkimi ukłonami oraz... serdecznym podziękowaniem za skomplementowanie mych przekładów.

Streszczenie: Cel artykułu stanowi uporządkowane chronologicznie, miejscami polemiczne, omówienie obecności utworu Seikilosa w polskojęzycznym piśmiennictwie, głównie fachowym, zarówno oryginalnym, jak i tłumaczonym, oraz próba interpretacji poetyckiego przesłania, jakie niesie ze sobą to słynne epitafium. Autor przypomina historię odkrycia inskrypcji Seikilosa, podkreśla jej oryginalność ze względu na zapis nutowy towarzyszący lirycznej partii tego tekstu, przedstawia zasadnicze problemy interpretacyjne, widoczne również na poziomie różnych jego translacji (chodzi m.in. o kontekstualne rozumienie czasownika φαίνεσθαι). Poczynając zatem od tekstu wydrukowanego przez R. Gansińca w *Śpiewniku Filomatów* (przygotowanego jeszcze w 1937 roku), a potem przedstawiając w możliwym skrócie uwagi T. Sinki, C. Sachsa, M. L. Westa, J. G. Landelsa i K. Bielawskiego, jakimi objaśniali epitafium Seikilosa, autor próbuje zająć własne stanowisko w odniesieniu do literackiej wymowy tego utworu (z pominięciem specjalistycznych kwestii natury muzycznej), a końcową ilustracją podjętych rozważań jest nowa propozycja polskiego przekładu całej inskrypcji.

Słowa kluczowe: Seikilos, epitafium, starogrecka poezja (i muzyka), inskrypcja

* Prof. zw. dr hab., filolog klasyczny, hellenista, badacz i tłumacz starogreckiej poezji, zwłaszcza epickiej, hymnicznej, elegijnej i epigramatycznej, także epigrafik i leksykograf. Kierownik Katedry Języka i Cywilizacji Greckiej. E-mail: wzappel@umk.pl.

Seikilos' Message

Abstract: The article aims to provide a chronology concerning epitaph studies, to discuss the presence of Seikilos' work in Polish texts, predominantly by specialists in the field, as well as to interpret this famous epitaph's poetic message. The author refers to the story of the discovery of Seikilos' inscription and emphasizes the uniqueness of the epitaph, which was accompanied by musical notation. He subsequently discusses the major problems with its interpretation, which are also evident when analyzing its translations. Starting with R. Gansiniec's text published in the songbook *Śpiewnik Filomatów* (compiled as early as in 1937) and discussing succinctly comments on Seikilos' epitaph by T. Sinko, C. Sachs, M. L. West, J. G. Landels and K. Bielawski, the author of the article attempts to present his own interpretation of the literary message conveyed by the analyzed text (omitting musical issues). The article concludes with a new translation of the inscription into Polish.

Keywords: Seikilos, epitaph, Ancient Greek poetry (and music), inscription

Śmiało można powiedzieć, że Seikilos przebojem wszedł do dziejów kultury europejskiej. Stało się tak dlatego, że chociaż tekst, pod którym widnieje jego imię, w całości może nie wydawał się aż tak zajmujący, ale za to w odpowiednich miejscach widniała przy nim notacja muzyczna (wokalna), co z kolei sprawiło, że – gdy po upływie wieków utwór ten został odnaleziony przez Williama M. Ramsaya¹ niedaleko antycznego Tralleis (obecnie tureckiego Aydin) w roku 1883 – znalezisko to od razu wzbudziło wśród współczesnych badaczy nadzwyczajne wręcz nim zainteresowanie, najzupełniej zresztą zrozumiałe, trwające w zasadzie do dziś. Jest to bowiem zgoła wyjątkowy zabytek i nic to dziwnego, że, jak podkreślają to jedni z jego wydawców, Reinhold Merkelbach i Josef Stauber, sama literatura dotycząca owego utworu Seikilosa *ist unendlich* (Merkelbach, Stauber 1998: 207), w związku z czym zostanie ona tutaj uwzględniona w bardzo zawężonym i ściśle określonym wyborze. Od schyłku zaś XX wieku opracowań jeszcze przybywa, a nawet, co w przypadku starogreckich inskrypcji nie jest czymś zwyczajnym, jako „epitafium Seikilosa” doczekała się osobnego hasła w *Wikipedii*², opracowanego zresztą w kilkunastu językach (ale nie w polskim!).

Istotę artykułu będzie zatem stanowiło uporządkowane chronologicznie, miejscami polemiczne omówienie obecności utworu Seikilosa w polskojęzycznym piśmiennictwie, głównie fachowym, oryginalnym i tłumaczonym, oraz próba interpretacji jego poetyckiego przesłania, poparta kolejnym przekładem tego drobiazgu na język polski.

Zajmująca nas inskrypcja została starannie wyryta na kolumnie, obecnie u dołu odłamanej, która niegdyś służyła zapewne jako podstawa wieńczącej ją jakiegoś kamien-

¹ Zob. Ramsay 1883: 277–278. W zakończeniu publikacji jej autor z godną pochwałą szczerością stwierdza: „The inscription is quite distinct and easily read: I do not understand the meaning of the small letters placed above the lines of the second part”; chodziło o symbole notacji muzycznej.

² Zob. hasła: „Seikilos epitaph” (https://en.wikipedia.org/wiki/Seikilos_epitaph) oraz – bardziej precyzyjne – „Seikilos-Stele” (<https://de.wikipedia.org/wiki/Seikilos-Stele>); tamże bogaty materiał ilustracyjny, rzeczowe informacje, ponadto transkrypcja zapisu muzycznego oraz linki do współczesnych prezentacji tego utworu [25.06.2018].

nego wizerunku. W całym tekście – w sumie 13 linijek zapisanych *in continuo* – można wyróżnić trzy strukturalne elementy, a mianowicie mający charakter autoprezentacji inicjalny dystych elegijny, środkową partię liryczną, tj. pieśń ułożoną od strony metrycznej w kombinacjach jambicznych³, której towarzyszy wspomniana już notacja muzyczna, umieszczona w interliniach, oraz odautorski, inskrypcyjny podpis, zamykający cały tekst⁴.

Już na początku naszych rozważań należy zaznaczyć, że nie w każdej z publikacji dostępnych polskiemu czytelnikowi mowa jest o całym monumencie. Na przykład we wstępie do *Śpiewnika Filomatów*, przygotowywanego do druku już w 1937 roku, Ryszard Gansiniec informuje jedynie o tym, że: „Z zachowanych greckich melodii dałem Seikilosa (I wiek) w transkrypcji Teodora Reinacha [...]” (Gansiniec 1960: 5)⁵, i przytacza *REGULAM VITAE*, czyli opatrzony nutami grecki tekst lirycznej pieśni Seikilosa, z następującym jej przekładem:

Pókiś żyw, pogodny bądź:
Nigdy nie zasmucaj się.
Życie to króciutko trwa,
Koniec nam nakłada srogi czas.
(Gansiniec 1960: 58)

Poniekąd ze zrozumiałych powodów Gansiniec w popularnym *Śpiewniku* pominął milczeniem elegijny dwuwiersz i końcową linijkę inskrypcji, eksponując tekst i melodię lirycznej partii utworu Seikilosa. Przy okazji warto wspomnieć, że w *Śpiewniku*, obok wyboru pieśni łacińskich i neolacińskich, znalazły się jeszcze dwa inne starogreckie muzyczne fragmenty, a mianowicie epinikion z *Antyfony* Sofoklesa (ww. 100–109 i 117–126) oraz chór żab z Arystofanesowych *Żab* (ww. 209–220).

Również Tadeusz Sinko w swej monumentalnej historii literatury starogreckiej odnotował „najważniejsze (z powodu nut) anakreontyczne skolion Seikilosa”, zanotowane „na jego grobie” jako jeden z niezbyt wielu zachowanych przykładów greckiej „liryki świeckiej” z okresu wczesnego cesarstwa (Sinko 1951: 511). Znakomity uczony uznał za właściwe przytoczenie oryginału znanego nam „czterowiersza” i opatrzenie go nawiasowym przekła-

³ Dający się wyrazić odpowiednimi symbolami schemat metryczny obecny w „pieśni Seikilosa”, w owym „prostym czterowierszu zapisanym [...] być może w I wieku n.e.”, można znaleźć we *Wprowadzeniu do metryki greckiej* (West 2003b: 107). W drugiej linijce „czterowiersza” West rozpoznaje tzw. arystofanej.

⁴ Warto przytoczyć tekst inskrypcji w postaci widniejącej w wydaniu Merkelbacha–Staubera (1998: 207), ponieważ gdzie indziej nie zawsze przypominana jest w pełnym brzmieniu, łącznie z ostatnią linijką:

εἰκὼν ἢ λίθος | εἰμί· τίθησι μὲ | Σεῖκίλος ἔνθα |
μνήμης ἀθανάτου | σῆμα πολυχρόνιον.

Ὅσον ζῆς, φαίνου·
| μηδὲν ὄλωσ σὺ | λυποῦ·
πρὸς ὄλι | γον ἐστὶ τὸ ζῆν·
| τὸ τέλος ὁ χρό | νος ἀπαιτεῖ.

Σεῖκίλος Εὐτέρ(που)· | ζῆ

⁵ Ten 40. tomik z serii „Biblioteczka Filomaty” po śmierci męża w 1958 roku redagowała już Zofia Gansińcowa. Poprzednie, przedwojenne tomiki „Biblioteczki Filomaty” (odmiennej od „Biblioteki Filomaty”) ukazywały się we Lwowie od roku 1934. Wspomniany przez Gansińca prof. Théodore Reinach (1860–1928), francuski prawnik, historyk, numizmatyk, edytor, redaktor, a nawet czynny polityk, opublikował wraz z innymi zabytkami muzyki greckiej także *Lépitaphe de Seikilos* w swojej książce pt. *La Musique Grecque*, Paris 1926.

dem w brzmieniu: „Póki żyjesz, okazuj się żywym, – niczym w ogóle się nie smuć, – krótkie jest życie, – końca czas żąda z powrotem...” (ibid.).

Sinko zaznacza jeszcze, że utwór Seikilosa głosi „epikurejskie używanie życia”, co, naturalnie, jest tylko jedną z możliwych wykładni jego przesłania.

Podobnie, ale skupiając się już tylko na zagadnieniach muzycznych w odniesieniu do interesującego nas utworu, postąpił Curt Sachs w przetłumaczonej na język polski książce *The Rise of Music in the Ancient World* z 1943 roku. I Sachs konsekwentnie określa „epitafium Seikilosa” jako „skolion”, czyli *ex definitione* „pieśń biesiadną”, i zaznacza, że daje ono „doskonałe wyobrażenie o dojrzałym i subiektywnym charakterze tej formy artystycznej” (Sachs 1981: 311 ff). W pewnym sensie wyabstrahowuje zatem tekst partii śpiewanej z całego jej inskrypcyjnego kontekstu⁶, traktując ją jako utwór samoistny. Można by nawet powiedzieć, że wobec zajmujących badacza specjalistycznych kwestii natury muzycznej kontekst ten wydaje mu się zagadnieniem raczej dalszoplanowym. Dlatego dobrze się stało, że przynajmniej w dwóch innych ważnych publikacjach, które zostały przetłumaczone na język polski w 2003 roku, odnajdziemy informacje bardziej komplementarne. Przypominając je tutaj niejako z konieczności, pominę referowanie przedstawionych w tych pracach kwestii bardzo specjalistycznych, dotyczących melodycznej analizy utworu Seikilosa i jego zapisu nutowego.

I tak zmarły niedawno wybitny angielski uczony Martin L. West jedną ze swoich znakomitych książek poświęcił *Muzyce starożytnej Grecji*. Omawiając w niej pieśń Seikilosa, skoncentrował się, co prawda, na przedstawieniu muzycznej oprawy tego utworu, tej „prostej piosenki” (West 2003a: 311)⁷, ale obok zapisu nutowego i odpowiedniej transkrypcji tekstu greckiego przedstawił jego przekład, który w polskiej edycji tej w pracy został zastąpiony przekładem pióra Jerzego Danielewicza, przygotowanym swego czasu dla potrzeb Teatru w Gardzienicach:

Dopóki żyjesz / bądź promienny, / Nie zamartwiaj się nawet przez chwilę, / Życie dane nam na krótko, / Czas w końcu go zażąda (West 2003a: 311).

Niejako na marginesie wypada w tym miejscu wspomnieć jeszcze o tym, że we współpracy z innym specjalistą, Egertem Pöhlmannem, niemieckim filologiem klasycznym, do studiów nad zabytkami muzyki greckiej, w tym *Funeral Epitaph* Seikilosa, powrócił West jeszcze w 2001 roku (zob. Pöhlmann, West 2001: 89–91)⁸.

Równie ciekawe, nieco nawet szczegółowsze informacje związane z monumentem Seikilosa, także z lapidarnie przedstawionymi jego losami, można u nas znaleźć w książce Johna G. Landelsa, który, z pominięciem ostatniej linijki, zamieścił następujący prozaiczny przekład inskrypcyjnego tekstu:

⁶ Naturalnie informuje o inskrypcyjnej proveniencji pieśni Seikilosa, a nawet zamieszcza fotograficzną reprodukcję oryginalnego zapisu (zob. Sachs 1981: tablica 8 i podpis pod nią).

⁷ W tym miejscu chciałbym przytoczyć interesującą obserwację, jaką zechciał się podzielić jeden z recenzentów tego artykułu. Otóż zauważył on, że „każde kolejne kolon lirycznej partii utworu Seikilosa jest poniekąd cięższe od poprzedniego: pierwsze kolon ma 5 sylab, drugie – 7 sylab, trzecie – 8 sylab, ostatnie – 9 sylab. Jest to w rezultacie prawie idealny schemat tzw. ropaliczny; o takim układzie sylab w poezji greckiej zob. J. Kwapisz, *Behaghel's Club*, »Classical Quarterly« 2014, 64, strony 615–622”. Owa „prosta piosenka” jest zatem zbudowana bardziej kunsztownie, niż wynikałoby to z jej suchego schematu metrycznego.

⁸ Tamże najbardziej chyba interesujące, syntetyczne omówienie dotychczasowych badań nad inskrypcją.

Ja, kamień, jestem wizerunkiem (eikon), a Sejkilos postawił mnie tutaj, (abym był) długowiecznym pomnikiem nieśmiertelnej pamięci [...]. Jak długo żyjesz, niech świat cię widzi⁹, i nie popadaj nigdy w przygnębienie; życie jest krótkie, a czas zażąda swej należności (Landels 2003: 284).

Landels swoje rozważania zakończył znaczącą uwagą:

Biedny Sejkilos nie miał szczęścia do komentatorów. M. O. Henderson była bardzo rozczarowana „diatoniczną banalnością” melodii, Anderson zaś twierdzi, że tekst „ledwo wznosi się ponad poziom dziecinnej wyliczanki o komicznym wydźwięku”. Ocenę tych sądów pozostawiam czytelnikowi (ibid.: 285).

Chyba się wszakże nie pomyłę w przypuszczeniu, że sam Landels dystansuje się od tych opinii. Ja w każdym razie tak, przynajmniej w odniesieniu do przesłania Sekilosa, bynajmniej nie chcąc przy tym wchodzić w próbę jakiegokolwiek oceny kwestii melodycznych.

Ale to nie ta książka zamknęła dotychczasowe dzieje znajomości u nas „epitafium Sekilosa”, jako że najnowszym ich akordem jest praca Krzysztofa Bielawskiego (2012). Autor poświęcił omówieniu znanej nam inskrypcji stosunkowo dużo miejsca, dając najpełniejszą w języku polskim jej prezentację. W tej materii jest oczywiście dłużnikiem obcojęzycznych opracowań, zwłaszcza wspomnianej już książki Pöhlmanna i Westa. Niestety, czasami zupełnie niepotrzebnie dodaje coś od siebie, jako że popelnia przy tym drobne niezręczności lub większe pomyłki¹⁰. Znajdziemy w tej książce również przekład utworu Sekilosa w następującym brzmieniu:

Jestem kamieniem-wizerunkiem. Postawił mnie tu Sejkilos
Jako długowieczny znak nieśmiertelnej pamięci.

Jaśniej, póki żyjesz,
I nic się nie martw,

⁹ Niejako *ex abrupto* pojawia się tym miejscu przypis (pochodzący od K. Bielawskiego, redaktora naukowego książki), że „według interpretacji M. L. Westa należałoby tłumaczyć tę frazę: »Jak długo żyjesz, jaśniej« [przyp. red.]” (Landel 2003: 284).

¹⁰ Nie miejsce tu, by je wszystkie przywoływać, ani na szczegółowszą polemikę. Aby jednak nie być gołosłownym, wskażę niektóre ich przykłady. Powiada mianowicie Bielawski, że „stela musi pochodzić z I wieku n.e.” (Bielawski 2012: 266; podkr. W. A.); otóż nie musi, a odnośnie do jej datowania zdania specjalistów są podzielone. Na przykład Merkelbach i Stauber (1998: 208) stwierdzają ostrożnie: „Datum: Etwa 1. Jahr. N. Chr.”, a Pöhlmann i West (2001: 92) określają czas jej powstania na „Second century AD”. Na tej samej stronie Bielawski powiada: „Roderick Beaton zasugerował związek melodii Sekilosa z ludowymi melodiami tureckimi”, by zdanie dalej stwierdzić: „Według Beatona pieśń Sekilosa reprezentuje grecką muzykę ludową (*Greek folk music*)”; trudno zatem z tych wypowiedzi zrozumieć, jakie stanowisko R. Beaton zajmuje w tej kwestii. W przyp. 13 Bielawski (2012: 268) odsyła nas do nieistniejącego przypisu: „por. przyp. 636 powyżej”. Szczególnego zaś rodzaju pomyłkę dostrzec można na s. 270. Autor pisze tak: „Typowo greckie natomiast jest imię ojca Sekilosa – Euterpes, co zwróciło uwagę uczonych na znaną nam z inskrypcji rodzinę zawodowych muzyków” (Bielawski 2012: 270) i odwołuje się w przypisie 13 do Pöhlmanna i Westa (2001: 91), a także przytacza dalszą literaturę. Otóż rzecz w tym, że w przywoływanej przez Bielawskiego inskrypcji *OGIS 501, 6* [= inskrypcja z Tralleis nr 83 – uwaga W. A.] bynajmniej nie chodzi o jakąś „rodzinę muzyków”, lecz o: ἡ σύνοδος τῶν ἀπὸ Ἰωνίας καὶ Ἑλλησπόντου (sc. τεχνιτῶν, jak u Pöhlmanna i Westa, najpewniej Dionizosa), tj. „zgrupowanie *technitai* z Jonii i Hellespontu”, które podjęło konkretną uchwałę o wystawieniu honoryfikacyjnej inskrypcji na cześć Gaiusa Iuliusa Philipposa! Naturalnie Sekilos mógł pielęgnować jakąś rodzinną tradycję artystyczną (przywołane, tamże, przez Pöhlmanna-Westa skojarzenie z Homerowym Femiosesem i jego ojcem, znanym z „mówiącego” imienia, jest bardzo ciekawe).

Życie jest na krótko,
A czas domaga się kresu.

Sejkilos syn Euterpesa
żyje.
(Bielawski 2012: 273)

Tak więc przedstawia Bielawski propozycję polskiego tłumaczenia całej inskrypcji, skorzystawszy zresztą z owego „jaśniej”, o które upominał się już parę lat wcześniej¹¹. W komentarzu kwestii właściwego rozumienia owego greckiego imperativu φαίνου (*phainou*) poświęca osobny akapit (Bielawski 2012: 274)¹². Bo rzeczywiście, określenie jego znaczenia w tym miejscu wymaga namysłu. Polskie „jaśniej”, podobnie jak angielskie *shine*, jest wieloznaczne i może być różnie interpretowane. W odniesieniu do tekstu naszej inskrypcji grecki oryginał jest wszakże znacznie mniej rozciągliwy, ponieważ φαίνεσθαι (*phainesthai*) zgodnie z objaśnieniem słownikowym oznacza przede wszystkim „wyjść na jaw, pokazać lub ukazać się”. W wypadku „jaśniej” (a także *shine*) należy zatem ten czasownik rozumieć w sensie „bądź widoczny”. Tak też pojmują go Merkelbach i Stauber (1998: 207), którzy *phainou* tłumaczą jako *Trete auf* (*trete in Erscheinung*), i tak zapewne (*shine* = „błyszcz”, tj. daj się zauważyć) rozumiał ten *imperativus* West, oraz, oczywiście, Landels.

Raczej trudno też zgodzić się z poglądem Bielawskiego, że „przesłanie” inskrypcji „jest samo w sobie oczywiste” oraz że „centralnym przesłaniem [utworu – W. A.] jest wezwanie do korzystania z życia” (Bielawski 2012: 271–272). Wydaje się bowiem, że Seikilos nawołuje nie do jakiegoś beztróskiego używania doczesności, ale do życia aktywnego, być może najpełniej wyrażającego się we współuczestnictwie w życiu *polis*, choćby poprzez np. działalność artystyczną (może Seikilos rzeczywiście należał do jakiegoś stowarzyszenia *technitai*) albo – szerzej rzecz ujmując – aktywność innego jeszcze rodzaju, także intelektualną. Życie bowiem jest krótkie i czas zażąda swej należności, ale, zdaje się twierdzić Seikilos, tym nie należy nazbyt się przejmować, a żyć tak, żeby zostawić swój ślad na ziemi, by nie pozostać niezauważonym. Kiedy zatem szukałem właściwych słów i rytmu dla oddania istoty inskrypcyjnego zapisu, zdecydowałem się na taką jego szatę słowną:

Jam wizerunkiem kamiennym, Seikilos mnie tutaj postawił,
Bym nieśmiertelnej pamięci znakiem pozostał na długo.

Bądź widoczny, póki żyjesz,
Niczym nazbyt nie smuć się;
Chwilę bowiem żywot trwa,
Kresu dlań zażąda czas.

¹¹ Tym razem w komentarzu *ad loc.* Bielawski sam wszakże zaznacza, że „znaczenie spopularyzowane przez Westa nie bardzo znajduje uzasadnienie w danych leksykalnych z LSJ (*nota bene* w redakcji tegoż Westa [...])” (Bielawski 2012: 274). A zatem?

¹² Ale i tu zrozumiałą wątpliwość budzi następujące sformułowanie: „Φαίνου – Landels postuluje znaczenie »niech świat cię widzi« zamiast przyjętego powszechniej za Westem »jaśniej«” (Bielawski 2012: 274). Wydaje się bowiem, że w istocie rzeczy Landels w określony sposób interpretuje kontekstualne znaczenie czasownika, a nie „postuluje je zamiast”, no i chyba trudno o pewność, że „jaśniej» przyjęte za Westem” jest rzeczywiście „powszechniejsze”?

Seikilos, syn Euterp(esa)¹³,
jeszcze za życia¹⁴.

Poetycki nakaz: „bądź widoczny” to zatem nic innego, jak nawoływanie, by przeżyć życie tak, iżby zostać zapamiętanym.

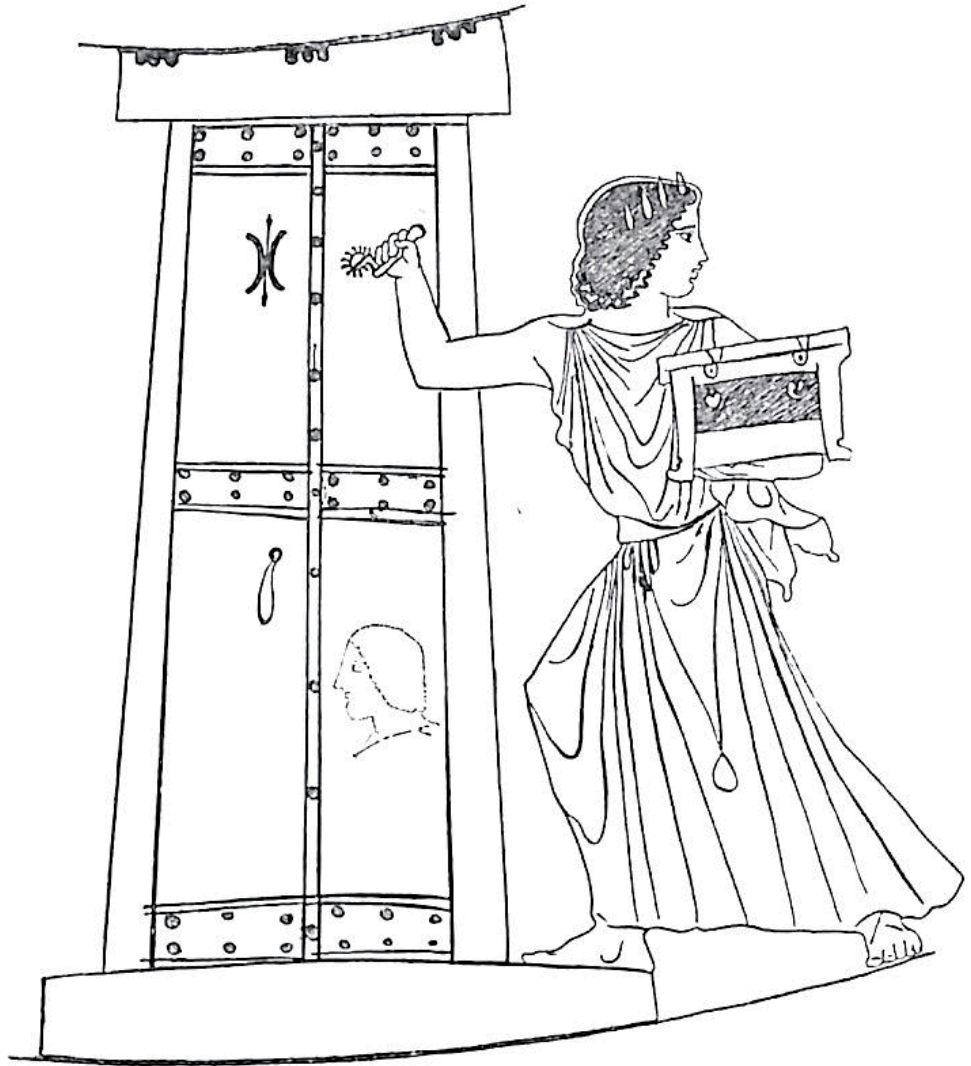
A w takie właśnie przesłanie Seikilosa doskonale wpisują się dokonania naszego Jubilata!

Bibliografia

- Bielawski, Krzysztof 2012. *Teksty poetyckie greckich fragmentów muzycznych. Komentarz filologiczny*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gansiniec, Ryszard 1960. *Śpiewnik Filomaty*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Landels, John G. 2003. *Muzyka starożytnej Grecji i Rzymu*. Tłum. Maciej Kaziński. Kraków: Wydawnictwo Homini.
- Merkelbach, Reinhold, Josef Stauber 1998. *Steinepigramme aus dem griechischen Osten*. Bd. 1: *Die Westküste Kleinasiens von Knidos bis Ilion*. Stuttgart–Leipzig: B. G. Teubner.
- Pöhlmann, Egert, Martin L. West 2001. *Documents of Ancient Greek Music: The Extant Melodies and Fragments*. Edited and Transcribed with Commentary. Oxford–New York: Oxford University Press.
- Ramsay, William M. 1883. „Unedited Inscriptions of Asia Minor”. *Bulletin de Correspondance Hellénique* 7: 258–278.
- Sachs, Curt 1981. *Muzyka w świecie starożytnym*. Tłum. Zofia Chechlińska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- „Seikilos epitaph”. https://en.wikipedia.org/wiki/Seikilos_epitaph. [25.06.2018]
- „Seikilos-Stele”. <https://de.wikipedia.org/wiki/Seikilos-Stele> [25.06.2018]
- Sinko, Tadeusz 1951. *Literatura grecka*. T. 3, cz. 1: *Literatura grecka za czasów cesarstwa rzymskiego (wiek I–III n.e.)*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Tandel, Don Michael (ed.) 2003. *The Harvard Dictionary of Music*. Fourth Edition. Cambridge, Mass.–London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- West, Martin L. 2003a. *Muzyka starożytnej Grecji*. Tłum. Anna Maciejewska, Maciej Kaziński. Kraków: Wydawnictwo Homini.
- 2003b. *Wprowadzenie do metryki greckiej*. Tłum. Jacek Partyka. Tłumaczenie przejrzał i poprzeczł wstępem Jerzy Danielewicz. Kraków: Wydawnictwo Homini.

¹³ Już tylko na zasadzie przytoczenia pewnej ciekawostki można wspomnieć, że zamiast takiego uzupełnienia ojcowskiego imienia pojawiła się też hipoteza o możliwym „żeńskim” jego dopełnieniu, tj. Εὐτέρπη (Euterpe), czyli „dla Euterpe”, którą miałyby być żona Seikilosa. Taką interpretację znajdziemy np. w *The Harvard Dictionary of Music*: „Seikilos epitaph. An epitaph of the 2nd century B.C.E. or later inscribed stone for the wife of one Seikilos [...]” (Tandel 2003: 767).

¹⁴ Prawdopodobnie domyślne: *monument ten wystawił*. Forma czasownika może budzić istotne wątpliwości interpretacyjne; Merkelbach i Stauber (1998: 207) przyjęli ζῆ i tłumacząc: *er* [sc. Seikilos – W. A.] *lebt* (noch). Podmiotem mówiącym jest w inskrypcji kamień i zdaje się, iż to on w jej zakończeniu stwierdza, że Seikilos „żyje” (ζῆ), a więc, skoro „on, tj. Seikilos, go tutaj ustawił”, to, oczywiście, musiał to uczynić „jeszcze za swego życia”. Notabene zupełnie inne możliwości interpretacyjne otworzyłyby się wówczas, gdybyśmy zamiast ζῆ („żyje”) w zapisie inskrypcyjnym odczytali *imperativus* ζῆ („żyj”). To jednak propozycja na osobny wywód. Tak czy inaczej aż trzykrotne pojawienie się w inskrypcyjnym epitafium różnych form czasownika „żyć” również zasługuje na szczególne podkreślenie.

Otwieranie drzwi

(źródło: Harder, Christian 1910. *Schulwörterbuch zu Homers Ilias und Odyssee*.
Zweite, verbesserte Auflage. Wien–Leipzig: F. Tempsky, G. Freytag, s. 130)